

Peter Crome: SYMBOL UND UNZULÄNGLICHKEIT DER SPRACHE. München 1970. (222 str.). Izdavač: Wilhelm Fink, München.

Od dvadesetak do sada objavljenih knjiga u 'humanističkoj biblioteci' Finkove nakladne kuće u Münchenu (o zaslugama te kuće za izdavanje znanstvene literature o humanističkoj i renesansnoj filozofiji kao i za izdavanje originalnih filozofskih tekstova renesansnog razdoblja bilo je već govora na stranicama ovoga časopisa; v. *Prilozi* br. 5—6, str. 221. i 225) pojavila se među prvima i ova Cromeova o simbolu i nedovoljnosti jezika. Radi se zapravo o istraživanju upotrebe i teorije simbola u novoplatonizmu i to u njegova četiri istaknuta predstavnika: Jambliha, Plotina, Porfirija i Prokla. Tako knjiga sadrži u neku ruku četiri zasebne monografije, no povezane osnovnom intencijom: istražiti ono mjesto u tematsko-problematskom spletu novoplatonizma na kojem se javlja simbol, odnosno njegova nužna upotreba. Ovim kratkim prikazom neka bude upozoreno i u nas na ovaj zanimljiv pokušaj da se rekonstruira više implicitna no eksplicitna teorija simbola u tekstovima navedenih novoplatonika. Upozoriti na ovu knjigu valja tim više što i u istraživanjima hrvatske renesansne filozofije nailazimo na naše stare filozofe u kojih se također javljaju analogni problemi jezika, naročito u onih filozofa, a njih nije malen broj, kojima je novoplatonizam bio glavni izvor inspiracije u njihovu filozofiranju.

Cromeove studije o problemu simbola u novoplatonika ne slijede kronološki red, te se njegova knjiga i ne može smatrati povijesno-filozofskim djelom o razvoju problema simbola u novoplatonizmu. Autor opravdava svoju više problematsku no geneško-razvojnu metodu time što nalazi da usprkos bogatoj upotrebi simbola u tekstovima novoplatonika svijest o problemu simbola nije u njih podjednako razvijena. Tako je npr. Plotin koji je najviše pridonio izgrađivanju novoplatonističkog mističko-filozofijskog duha, sustava i simbolike prema Cromeu najdalje od problematike simbola. No, dok se u Plotina sam termin 'simbol' jedva i pojavljuje, u Porfirija ima, međutim, već elemenata i određene teorije simbola. Najosvješćenije razvija problem graničnosti jezika i teoriju simbola Jamblih, te stoga Crome i započinje knjigu raspravom *Simbol u Jambliha* (17—78 str.).

Najširi problemski okvir u kojem se javlja pitanje simbola u Jambliha, dokumentira autor u uvodu tog prvog poglavlja, jest isti kao i u novoplatonizmu općenito: simbol se javlja na granici (ne)spoznatljivosti i (ne)izrecivosti prapočela. Tako pitanje granice jezika i upotrebe simbola Crome vezuje odmah na

početku, a isto tako i kroz cijelu knjigu, neposredno uz središnji problem čitavog novoplatonističkog misaonog sustava, naime uz problem prapočela. Prema teoriji emanacije, zajedničkoj svim novoplatonicima, ne samo da pojavni svijet proistječe iz nadosjetilnog svijeta u stupnjevitog descendenciji, nego je svaki niži stupanj bitka 'paslika' viših stupnjeva. Nadovezujući na to ishodište novoplatoničke ontologije autor razvija najprije specifičnu Jamblihovu ideju prapočela i teoriju spoznaje tog prapočela. Kako je govor, vezan uz prostorno vremenski okvir i osjetilnu predodžbenost, neprimjeren duhovnoj zbilji, a pogotovo da iskaže prapočelo, to se zbog neadekvatnosti i nedovoljnosti jezika nužno javlja simbol čija je funkcija 'slikovita konkretizacija duhovnih sadržaja'. U Jambliha se međutim ta konkretizacija duhovne zbilje ne zbiva u horizontu spoznaje prapočela nego ona posreduje 'sjedinenje' s prapočelom, koje sjedinenje je tek pretpostavkom spoznaje kao sekundarne izvedenosti.

Tu osnovnu Jamblihovu ideju autor pokazuje detaljnim analizama spisa i fragmenata tog osebnog novoplatonika, Porfirijevog nasljednika, koji je u antitezi spram svoga učitelja, u kojega je vidio određenu racionalističku tendenciju, razvio naročito mističku i okultnu stranu novoplatonističke doktrine, komplicirajući je određenim simetrijskim množenjem posrednika u emanacijskoj descendenciji s jedne i povezivanjem s magijskom i teurgičkom praksom s druge strane. U nizu odjeljaka s naslovima iz kojih se globalno može očitati problemska struktura Jamblihove mističke spekulacije autor razvija pojedine teme tog novoplatonika pod naznakom kao što su 'božanska i profana spoznaja', 'opisivanje apsolutnog i njegova emanacija', 'konkretiziranje apstraktnog i njegova imanencija u stvarnom', 'zor kao sredstvo božanske spoznaje', 'mantika kao pojavni oblik intelegibilnog', 'objava u snu', 'simbolički karakter mantike', 'materijalno posredovanje intelegibilnog' i slično. Najviše elemenata za rekonstrukciju Jamblihova shvaćanja simbola nalazi autor u njegovu spisu *De mysteriis*, koji detaljno analizira u odjeljcima s karakterističnim naslovima: '*Alogički karakter simbola*' (48—50) '*Sticanje božanske darovitosti putem simbola*' (50—51), '*Oponašanje otjelovljenja ideja u materiji putem simbola*' 51-52) i '*Mit kao simbol*' (52—56). U posljednjem odjeljku autor raspravlja o Jamblihovoj teoriji profanih simbola, o njihovom odnosu prema sakralnom, zadržavajući se posebno na Jamblihovoj upotrebi i teoriji središnjeg simbola u čitavom novoplatonizmu, simbola svjetla.

U drugom poglavlju, *Simbol u Plotina*, istom metodom utvrđuje se najprije opći problemski okvir, odnosno izlažu se, kako sam autor kaže, »filozofijske pretpostavke za upotrebu simbola u Plotina«. One su prema autoru dane u Plotinovom shvaćanju

prapočela, odnosno u njegovoj teoriji racionalne nespoznatljivosti i neizrecivosti tog prapočela. Naziv 'Jedno' (hen) je iz nužde, kako priznaje Plotin, i njime se upućuje samo na to da je prapočelo nedjeljivo. Poteškoća imenovanja prapočela međutim privilegirani je indeks nemogućnosti racionalno-diskurzivnog pristupa prapočelu. No time nije isključeno svako 'iskustvo' Jednoga. Adekvatni 'organ iskustva' Jednoga je duša, jer ona po svom višem, a ujedno osebnom, posredujućem bitku u većem stupnju participira na Jednom. Mada se, dakle, ne može dohvatiti Jedno znanstvenom spoznajom ili čistim mišljenjem, prisutnost (parusia) može se doživjeti tako da se duša odvrati od svega izvanjskog i povuče u sebe, da utrne svako drugo znanje i izbjegava svaku zamjedbu i dospije u stanje koje Plotin naziva »zoram Onoga«. U tom stanju ne zbiva se 'spoznaja' nego 'sjedinenje' duše s Jednim. I tek nakon »povratka« iz tog sjedinjenja može se izvijestiti o sjedinjenju i o samom Jednom. I to je, po Plotinu, bitna pretpostavka za svakoga tko hoće filozofirati o Jednom. Pri tome sâm govor o prapočelu kao Jednom ne znači 'metaforički' govor nego poprma 'simbolički kvalitet'. Jedno namime sadržava »oprisutnjenje prapočela«. Stoga bez te doživljajno-mističke podloge, sam izraz 'Jedno' je besmislen, jer, zaključuje autor navodeći tekst samog Plotina, »s njim ne izričemo ništa pozitivno o biti prapočela«.

Osim govora simbolom o Jednom — koji je isključivo govor o prapočelu — u Plotina ima i metafore čija funkcija nije da 'prizove sjedinjenje s Jednim'. Za razliku od sjedinjujuće, mističke funkcije simbola, metafora je vezana uz spoznaju. Nužno nastupa u raspravljanju o emanaciji prvog počela preko raznih posredničkih hipostaza onda kad se dospije do mjesta gdje prestaje racionalni diskurzivni način, odnosno kada u susretu s višom duhovnom zbiljom zakazuje jezik u svojoj logičko-semantičkoj funkciji. Autor razvija razliku između simboličkog i metaforičkog jezika analizom konkretnog funkcioniranja jednog i drugog jezika u Plotina, analizirajući detaljno upotrebu glavnih simbola i metafora, kao što su Kronos, Zeus, Afrodita i Eros, te svezu Erosa i mita o Pandori, samo značenje i funkciju mita, slika bogova, te metafora poput drva, izvora, sunca i konačno simbola svjetla.

U trećem poglavlju, *Simbol u Porfirija* (123—158), autor najprije analizira sadržaj Porfirijevih spisa relevantnih za problematiku simbola — naročito raspravu o božanskim kipovima (*Peri agalmaton*) i O špilji nimfi (*De antro nympharum*), a zatim raspravlja o problematici izražajne snage slikovita izričaja i detaljno analizira glavne simbole u Porfirija, kao što su simboli spilje, simbolika nimfi, simbol meda, ulaza i maslinova drveta.

Ova rasprava zanimljiva je po tome što autor u ovog najistaknutijeg Plotinovog učenika i nasljednika u rimskoj školi otkriva suprotnosti između Porfirijevog teoretskog tumačenja funkcije simbola i konkretne upotrebe simbola u njegovim tekstovima. Prema Porfirijevoj teoriji, zaključuje Crome ovu treću raspravu, simboli nisu posve identični s onim što predstavljaju. Oni oprisutnjuju 'božansko' samo u određenom aspektu. U tome je Porfirije, podjednako poklonik Aristotela i Platona, suprotan Jamblihu sklonom okultizmu, koji zbog prisutnosti božanskog u simbolu izvodi potpuni identitet između jednog i drugog. No i ta suprotnost, prema Cromeu, jest samo izvanjska, jer u konkretnoj upotrebi simbola ni racionalistički nastrojeni Porfirije ne odudara od simboličke prakse mistički orijentiranog novoplatonizma u cjelini.

U posljednjoj raspravi, posvećenoj Proklovoj teoriji i praksi simbolike, autor, utvrdivši tekstove relevantne za tu problematiku, na zanimljiv način između ostalog iznosi i Proklovu kritiku Platonova shvaćanja i odbijanja umjetnosti i mitova, da bi zatim prikazao Proklovu teoriju prema kojoj i pjesništvo i mitovi imaju simboličku, sjedinjujuću, tj. religiozno-mističku funkciju. To Proklovo shvaćanje autor tumači samo kao daljnje produbljivanje i razvijanje Jamblihove mističke koncepcije simbola koja je do Prokla imala već jaku tradiciju.

Na kraju knjige, u dodatku, Crome daje prilog etimologiji same riječi 'simbol' i zaključuje kako je u pozadini svih značenja te riječi koja su se tijekom vremena mijenjala uvijek prvotni smisao koji se krije u glagolu iz koje je nastala imenica, smisao naime »postajanja jednog od dvoga«.

Svakako da je ovo djelo zanimljivo za one koji se specijalno bave ili se budu bavili spekulativno-mističkom tradicijom i u nekih naših humanističko-renesansnih filozofa, naročito onih novoplatoničke inspiracije i orijentacije. A već i iz dosadašnjeg premda još uvijek početničkog istraživanja naše filozofske baštine znamo da je ta tradicija prepoznatljiva i da se javlja u raznim vidovima u našoj filozofskoj baštini najranijeg razdoblja, i da su upravo ova četiri istaknuta predstavnika novoplatonizma, Plotin, Porfirije, Jamblih i Proklo neposredni izvori iz kojih se konstituira filozofsko-mistička i u širem smislu hermetička tradicija uopće i u hrvatskoj renesansnoj filozofiji kao integralnom dijelu, a po najznačajnijim svojim predstavnicima, i konstitutivnom elementu evropske renesansne filozofske misli.